

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ «ПЛАСТУ» В ГАЛИЧИНІ (1911-1939 РР.)

У статті розкрито сутність, динаміку й особливості становлення організаційної структури «Пласту» в Галичині. Вона відповідала загальноскаутським засадам та мала свої особливості - струнку управлінську вертикаль законодавчих і виконавчих органів влади, які поєднували засади централізму та колегіальності ухвалення рішень. Вийшовши за межі «шкільної» організації, «Пласт» охопив сільську, ремісничу, робітничу молодь, формуючи в неї ідейні і моральні риси, фізичну досконалість, патріотизм.

Ключові слова: український скаутинг, організаційна структура, пластове виховання, пластові осередки.

В статті раскрыта сущность, динамика и особенности становления организационной структуры «Пласта» в Галичине. Она отвечала всеобщескаутским принципам и имела свои особенности - стройную управленческую вертикаль законодательных и исполнительных органов власти, которые сочетали принципы централизма и коллегиальности принятия решений. Выйдя за пределы «школьной» организации, «Пласт» охватил сельскую, ремесленную, рабочую молодежь, формируя у нее идейные и моральные качества, физическое совершенство, патриотизм

Ключевые слова: украинский скаутинг, организационная структура, пластовое воспитание, пластовые ячейки.

The article deals with the nature, dynamics and peculiarities of organizational structure «reservoir» in Galicia. She answered zahalnoskautskym principles and has its own characteristics - a coherent vertical management of legislative and executive authorities, which combined principles of centralism and of collective decision-making. Leaving outside «school» organization «Plast» covered rural, handicraft, youth workers, forming in her ideological and moral traits, physical perfection, as patriotic.

Keywords: Ukrainian Scouting, organizational structure, Plast education, reservoir cells.

Постановка проблеми. «Пласт» — це українська скаутська організація, що є складником світового скаутського руху (скаутингу). На початку ХХ ст. національний скаутський рух ширився різними регіонами України, однак саме в Галичині він досяг найвищого рівня розвитку, тож саме його модель відродилася на сучасному етапі розбудови громадянського суспільства. Згідно з класифікацією ЮНЕСКО скаутинг відповідає позаформальному типу виховання, позаяк в організаційному відношенні це є громадське об'єднання, що виступає суб'єктом виховання. В системі позаформального виховання реалізується унікальна вихована методика скаутингу, який таким чином бере на себе частину відповідальності за формування молоді особистості.

Вивчення дитячих громадських об'єднань — одне з пріоритетних завдань сучасної педагогічної науки. Предмет дослідження заявленої проблеми доволі складний, багатовимірний, адже його об'єктом виступають особи та їхні групи, що додержуються певних принципів та ідеології, вступають між собою та соціосередовищем у складну систему відносин. Відповідно до пластової ідеології стрижень життєдіяльності

організації становить її організаційна структура, що є базовою основою та безпосередньо відповідає за виховний процес. Її домінування зумовлює формалізацію та регламентацію виховної роботи, що особливо виразно проявляється у системі скаутингу.

Мета статті полягає у з'ясуванні суті, характеру, динаміки й особливостей становлення організаційної структури «Пласту» в Галичині як визначального середовища і передумови реалізації його виховного потенціалу. Важливі підстави для цього дає аналіз різноманітних джерел (матеріали архівів, преси тощо), які дозволяють відстежити і реконструювати зміст, етапи становлення організаційної структури і мережі «Пласту», які опановували нові терени та втягували до своїх лав різні вікові й соціальні категорії юнацтва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організаційно-виховної системи скаутингу вже була предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних учених. Попри багатоплановість вона передусім вивчається у розрізі тематики дитячого руху, так що російські науковці навіть виступають за створення нової галузі

наукових знань — соціокінетики (Т. Васильєва, О. Коршунова, Ю. Кудряшов, Є. Титова, Л. Швецова та ін.). В Україні в історико-педагогічній, психолого-педагогічній, соціологічній площинах активно розробляється проблематика становлення особистості в дитячих і молодіжних об'єднаннях (І. Андрухів, В. Андрущенко, І. Бех, В. Кремень, М. Михальченко, В. Огнев'юк, В. Окаринський, Б. Савчук, Н. Сас, О. Сухомлинська, О. Яременко та ін.). Зокрема глибоше вивчалися організаційно-педагогічні засади вихованого процесу в «Пласті», з акцентом на його сучасному розвитку в Україні (Ю. Жданович); проблема самовиховання дітей у системі скаутину (Л. Ярова); педагогічні умови соціалізації молоді в скаутських організаціях (С. Диба).

Новизна і практична значущість наукової розробки полягають в уявленні процесу організаційної розбудови «Пласту» в Галичині за зазначеного періоду як базової основи виховання юнацтва на засадах скаутингу. Звернення до першовитоків і врахування досвіду минувшини сприятиме глибокому розумінню значення цієї виховної системи та використання її потенційних можливостей у вихованні сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу. Організаційна структура «Пласту» — «становий хребет» його виховної системи. На її розвиток впливали не лише внутрішні, а й зовнішні чинники у вигляді панівних державно-політичних режимів, зокрема їхні місцеві адміністрації, органи шкільної влади тощо. Для цілісного аналізу проблеми виокремлюємо дві площини організаційної структури «Пласту»: вертикальну, що визначається наявністю ієрархічно пов'язаних керівних органів із законотворчими й адміністративними функціями, та горизонтальну у вигляді територіальної мережі різного рівня пластових організацій, пов'язаних між собою супідрядними стосунками. В її еволюції за досліджуваного періоду виокремлюємо п'ять етапів: 1) початковий — довоєнний (1911-1914 рр.); 2) занепаду — воєнно-революційний (1914-1919 рр.); 3) відновлення і реформування (1920-1924 рр.); 4) найвищого піднесення (1924 - 1930 рр.); 5) напівлегальний — «трансформаційний» (1931-1939 рр.). Кожен із них позначається відповідними кількісними і якісними

показниками розвитку та різним статусом існування «Пласту».

Напередодні Першої світової війни у Галичині діяло близько 34 пластових осередків із понад 1,7 тис. членів [14, арк.6-7]. Вони існували у двох інституційних формах: 1) як шкільні організації при українських державних і приватних гімназіях і семінаріях та при багатьох польських середньошкільних закладах 2) як пластові «секції», «відділи» товариства «Сокіл». У першому випадку вони поставали за підтримки Крайової шкільної ради, у другому — діяли під патронатом «Сокола-Батька». Паралельно існували «дикі» пластові гуртки без жодного формального статусу.

Така ситуація зумовила потребу створення координаційно-керівного центру задля впорядкування пластової життєдіяльності. Велику організаційну роботу в цьому напрямі здійснили перші організатори українського скаутського руху в краї в особі Петра Франка та пластунів Головної академічної гімназії у Львові, які зав'язали контакти з провінцією. Таким чином, підготували і провели у квітні 1913 р. та лютому 1914 р. два крайових пластових з'їзди у Львові, де ухвалили статут і план діяльності організації, вимоги до пластових іспитів тощо. Створені тоді перші представницькі органи — Інформативний пластовий центр, згодом Осередня пластова управа - поклали початок координації розвитку пластового руху в крайовому масштабі. Провели перший «пластовий реєстр» та розпочали поділ Галичини на 11 пластових округів, який, проте, не завершили через вибух війни [14, арк. 6-11].

Отож за довоєнного періоду були закладені організаційно-ідеологічні основи «Пласту», який органічно поєднав загальноскаутські засади та українську національну традицію. Він існував переважно у формі «шкільної організації» при гімназіях і семінаріях, зміст їхньої діяльності варіювався від додержання «класичних» скаутських засад до суто військового вишколу, хоча домінуючою стала переорієнтація виховної праці на основі підручника О.Тисовського «Пласт» (1913 р.).

За воєнно-революційної доби 1914-1919 рр. вихованці «Пласту» взяли активну участь у визвольних змаганнях. Це питання знайшло достатнє відображення в літературі [1; 5, с.

76-90], тож лише відзначимо, що таким чином вони успішно склали відповідальний «іспит пластової зрілості», довівши ефективність пластової виховної системи у формуванні патріота-громадянина і вояка. Приклади їх служіння Батьківщині стали джерелом ідейного виховання молоді генерації за двох наступних десятиліть.

За міжвоєнного періоду «Пласт» у Галичині досяг найвищого рівня розвитку, ставши визнаним центром національного скаутингу поза межами радянської України. З переходом до мирних умов життя самовільно відновлювалися старі осередки при середньошкільних навчальних закладах. Польська влада не перешкоджала цьому процесу, але вимагала, щоб вони мали опікунів, відповідальних за їхню працю. Відтак розпочалася формально-правова легалізація національних громадських об'єднань, що відкрила перед «Пластом» такі альтернативи: 1) здобути офіційний статус через реєстрацію власного статуту як самостійної громадської організації; 2) перейти під патронат іншої суспільної інституції; 3) визнати протекторат офіційної шкільної влади; 4) влитися до складу польської скаутської організації.

Два останніх варіанти відразу відкинули, позаяк вони означали перетворення «Пласту» з національно-патріотичної організації української молоді на засіб її колонізації. Здобуття власного офіційного статусу було найбажанішим, але оскільки за австрійської влади не встигли затвердити власного статуту, цей шлях вимагав чималих зусиль і часу. Тому вирішили перейти під тимчасову опіку Українського крайового товариства охорони дітей та опіки над молоддю (УКТОДОМ), створеного 1918 р. задля допомоги жертвам війни. Після дискусій у пластовому середовищі та перемовин із владними структурами, зокрема Львівською шкільною кураторією (ЛШК), у листопаді 1922 р. створили окрему секцію «Верховна Пластова Рада» (ВПР), яка згодом змінила назву на «Український Пластовий Улад» (УПУ) — такою стала офіційна назва української пластової організації. Згідно із затвердженням у листопаді 1923 р. статутом, діяльність УКТОДОМ, отже, й УПУ, обмежувалася Львівським, Краківським, Станіславським, Тернопільським воєводствами [15, арк. 18-21].

Утім, таке формальне полагодження справи не забезпечувало умов для нормальної діяльності «Пласту». Після спалаху переслідувань його осередків у 1922 р. наступного року репресії проти організації розгорілися з новою силою, так що вона опинилася на межі повної заборони. Вірогідно, вже тоді її могли повністю заборонити, якби не побоювання негативної міжнародної реакції, адже «Пласт» був визнаним членом європейської скаутської спільноти. Таку напружену ситуацію розрядила травнева 1924 р. ухвала конференція воєвод і шкільних кураторів у Варшаві: УКТОДОМ надали право «тимчасової опіки» над «Пластом», його відділи могли існувати лише при шкільних закладах, остаточну долю УПУ мало визначити Міністерство внутрішніх справ (МВС) [2, арк. 107-108].

Отож УПУ знову опинився у непевному становищі: формально він існував у структурі УКДОТОМ та контролювався шкільною владою, а фактично підпорядковувався своїй старшині та діяв на основі власної національно зорієнтованої виховної програми. Це примусило активізувати зусилля у напрямі здобуття статусу самостійної громадської інституції. У січні 1925 р. до львівського воєводства направили статут інституції під назвою «Товариство Пласт», що базувався на засадах скаутингу [10]. Однак після дворічної бюрократичної тяганини відмовили у його реєстрації [2, арк. 310-311]. Невдачею закінчилися і спроби затвердити проекти статутів товариств «Пластове братство» [11], а також «Пластовий лицар», що мало діяти у Станіславському воєводстві [9].

У той час, коли формально-правовий статус «Пласту» залишався невизначеним, ЛШК у лютому-березні 1926 р. видала низку розпоряджень, згідно з якими УКТОДОМ могло організувати і проводити пластові осередки лише в межах середньошкільних закладів. Таким чином, «Пласт» перетворили на суто «шкільну організацію», діяльність якої мала суворо контролюватися дирекцією та шкільними інспекторами [12, арк. 3-6].

Усупереч політиці офіційної влади, впродовж 1920-х років «Пласт» розбудував організаційну структуру, скристалізував ідеологію, перетворившись у найвпливовішу суспільно-виховну інституцію українців Галичини. Цей процес розгортався у таких

взаємно пов'язаних напрямках: 1) розбудова територіальної мережі УПУ; 2) пошук внутрішніх форм і механізмів розвитку через створення уладів на основі вікової градації членів; 3) удосконалення управлінської вертикалі влади (проводу); 4) розвиток взаємин з іншим національними інститутами тощо. Поступ супроводжувався постійними реформуваннями та пошуком шляхів удосконалення змісту, форм, методів організаційно-виховної діяльності.

У 1920-1923 рр. «Пласт» розвивався на основі, так би мовити, «приватних ініціатив». Неформально ці осередки поділяли на «правильні», що діяли згідно з вимогами підручника «Життя в Пласті», та «дикі», що стояли осторонь курсу на «унормування» пластового життя.

Переломною подією у розвитку «Пласту» став І. Верховний пластовий з'їзд, що відбувся 6 квітня 1924 р. у Львові. Він обрав керівні органи та визначив зміст реформ, що мали надати його поступу цілеспрямованого характеру. Головою ВПР, що надіялася розпорядчими функціями, став О.Тисовський. Виконавчий орган — ВПК - очолив С. Левицький, що одержав титул Верховного Отамана. Ухвали з'їзду спрямовували на забезпечення організаційної цілісності і централізації діяльності «Пласту» [4].

Відтак розпочалася «реформа» УПУ, суть якої полягала в упорядкуванні функціонування пластових відділів і територіальної структури. У травні 1924 р. запровадили нову організаційну одиницю — курінь, що міг складатись із трьох - семи гуртків і мати не більше 50 членів у віці 14 (12) — 18 років. Його діяльність скеровувала команда у складі курінного, зв'язкового, судді, писаря, скарбника, а за потреби бібліотекаря, «домівкаря», референтів з окремих напрямів праці. Після реєстрації у ВПК кожен курінь отримав свій порядковий номер [5, арк. 30-33]. За наступних двох років відбувся найінтенсивніший поступ УПУ: число куренів зросло із 35 до 79, а кількість їхніх членів - із 1750 до 4080. На час заборони «Пласту» (вересень 1930 р.) існувало понад ста куренів із 6 тис. членів та близько 20 «підготовчих» куренів, що перебували у стадії становлення [3, с.40-57; 12, арк. 2-6; 13, арк. 2-5; 14]. Тоді ж завершили територіальний поділ УПУ на шість областей.

За аналогом до «класичної» англійської моделі скаутингу «Пласт» поділявся на окремі вікові групи - улади, що забезпечували процес його самовідтворення як цілісної самовиховної системи. Створення уладу старших пластунів, якому деякою мірою відповідали англійські «роверскаути», «олд-скаути», мотивувалося зростанням генерації юнаків і дівчат, пов'язаних між собою спільними світоглядом, традицією, способом життя. Вони вийшли з юнацького віку, але хотіли продовжувати «пластувати» й приносити користь організації. Почин щодо його оформлення дав легендарний курінь «Лісових Чортів», який улітку 1922 р. здійснив першу мандрівку Карпатами і дав «модель» до згуртування пластунів «нового типу». Організаційне оформлення Українського уладу старших пластунів (УУСП) відбулося на квітневому 1923 р. з'їзді у Львові. Згідно з ухваленим статутом до нього могли належати особи старші 18 років, які прийняли присягу та виконували пластові обов'язки. Для керівництва уладом обирали окрему управу [3, с. 33-34, 45-48; 13, арк. 4-5; 14].

Северин Левицький вважав УУСП «альфою і омегою» усієї пластової організації, без нього вона б залишалася лише «педагогічним експериментом», а так стала завершеним рухом «нових людей» [3, с. 45]. Старше пластунство виступило одним із визначальних чинників ідейно-організаційного поступу УПУ та спрямовувало його стосунки з іншими національними політичними і громадськими інституціями. На 1930 р. діяло 33 старшопластунських куренів із 430 членами [13, арк. 4-5]. З УУСП вийшла плеяда визначних представників українського суспільного руху.

Другим оформився Улад пластових новаків (УПН), що об'єднував дітей 7 -12/14 років — «вовченят» (хлопців) і «лисичок» (дівчат). Його організаційно-методичне становлення спрямовувала ВПК. У квітні 1924 р. призначена головою управи УПН Савина Сидорович розробила першу програму виховної роботи під назвою «Сім проб». Згідно з її положеннями мета уладу полягала в ідейній, моральній і фізичній підготовці новацтва для вступу до «Пласту». Основною організаційною ланкою УПН були гуртки, які в одній місцевості об'єднувалися

у «зв'язки» [8 арк. 2-4], ними керувати мали пластуни-юнаки, відтак це право передали старшим пластунам з числа учителів і студентів. На 1927 р. у 14 зв'язках і п'яти окремих гуртках УПН налічувалося близько 800 осіб [13, арк. 3-10]. Утім, брак виховників спинив його подальший поступ.

Виокремлення третього складника — Уладу пластунів-юнаків (УПЮ), що об'єднував хлопців і дівчат 12/14-18/21 років, з одного боку, виглядає умовним, позаяк УПУ, власне, і створювався для цієї категорії молоді, а з іншого, - цілком логічним, зважаючи на подальшу вікову градацію «Пласту». Безпосереднє управління УПЮ залишалося в руках ВПК, при якій 1927 р. створили ще й окрему референтуру з юнацтва. Юнацтво становило понад 70 % членів «Пласту» та творило близько 80 % куренів.

Верхівку організаційно-вікової градації УПУ становив Улад пластових сеньйорів (УПС), до якого мали входити пластуни з 25-річного віку та особи, які раніше не належали до «Пласту». Створення в січні 1930 р. його куреня ім. Степана Тисовського символізував довершеність організаційної «піраміди» УПУ. Поява УПС замикала процес самовідтворення «Пласту», коли виховані у ньому особи забезпечували опіку і вишкіл наступних генерацій скаутів.

Згідно з розпорядженнями польських владних структур «Пласт» мав існувати як суто шкільна організація, охоплюючи переважно учнів середніх навчальних закладів. Молодь інших соціальних категорій належала переважно до товариств «Сокіл» і «Січ»-«Луг». Утім, поступово пластова ідея почала проникати й до їхнього середовища. Так, за підтримки ВПК у другій половині 1920-х років зусиллями пластунів-гімназистів і студентів постало сім великих куренів та близько десяти менших відділів «Село-Пласту» [6].

Справа виховання української ремісничої та робітничої молоді набувала злободенності ще й через її втягування до спеціалізованих польських товариств («Гвізда», «Скала» та ін.), де юнацтво денационалізувалося. Спершу ця справа вирішувалася завдяки окремим ініціативам, а в 1926-1927 рр. ВПК ухвалила кілька розпоряджень та інструктивних матеріалів щодо створення ремісничо-робітничих пластових куренів, які активно діяли у

Львові, Тисмениці, Калуші та інших містах. Загалом питома вага селянської та робітничо-ремісничої молоді в УПУ за 1924-1927 рр. зростає із 7 до 26 %. Вона гуртувалася у 35 позашкільних та шести «мішаних» селянсько-учнівських куренях [5, с. 109-110]. І за наступних років чисельність «Пласту» продовжувала зростати головню за рахунок селянської та ремісничої молоді.

Пластові осередки нерівномірно охопили територію Галичини. Наш аналіз показує найвищий рівень їх концентрації у Львівській окрузі (близько 50 куренів УПЮ і УУСП), відтак - у Верховинській (Стрийщина, Дрогобиччина, Самбірщина та ін.) та Дністровській (Станіславщина) і Подільській округах, де діяло від 25 до 15 пластових частин. Найменше їх було на Перемишльщині та Гуцульщині. Більшість пластових осередків діяла у містах, де їхня чисельність і життєдіяльність часто залежали від рівня самоорганізації місцевих громад та ставлення до них українських освітян, офіційної влади й інших чинників.

Несприятливе національно-політичне становище українців Галичини за міжвоєнного періоду ХХ сторіччя прирікало УПУ на заборону. Це сталося у вересні 1930 р. після брутальної кампанії польської преси та закидів в «антидержавній», «терористичній», «підривній» діяльності «Пласту», який, буцімто, повністю підпорядковувався націоналістичному підпіллю. Приводом для цього став липневий 1930 р. напад членів Української військової організації за участі пластуна Г. Пісецького (під час акції був у пластовому однострої) на поштову карету під Бібркою, внаслідок чого загинув поліцейський. За цим настали обшуки у пластових домівках, українських середньошкільних закладах, конфіскація пластового майна й арешти багатьох пластунів та опікунів. Відтак «Пласт» оголосили «поза законом». Попри безправність цього акту, численні судові апеляції не дали наслідків [5, с. 209-210].

Утім, у 1930-х роках український скаутський рух у Галичині не згасає, а зазнає трансформації, розвивається у підпіллі під проводом «Пластового центру». Пластовий вишкіл триває напівлегально, а скаутська метода виховання широко використовується іншими молодіжними організаціями. За цього часу відбувається глибоке осмислення досвіду і практики українського скаутингу,

Питання педагогіки

активно розробляються його ідейно-світоглядні засади.

Висновки. Організаційний устрій і структура пластового руху, що знайшли довершеного вигляду в Українському пластовому уряді в Галичині, були зовнішньою формально-організаційною оболонкою практичної апробації пластової ідеї. «Пласт» оголошувався «масовим громадським рухом нової генерації молоді» лише у площині поширення своїх ідей і світогляду серед широких верств суспільства, але у своїй основі це було елітарне об'єднання людей, покликаних боротися за незалежність, державність, соборність Нації. Світоглядно-філософське кредо «Пласту» фокусують слова «Присяги», основу якої становлять «Три Головні Обов'язки»: «Бути вірним Богові й Україні. Допомогати іншим. Жити за пластовим законом і слухати пластового проводу» [7, с. 35]. Ці філософсько-світоглядні положення слугували тлом і проектували формування

відповідних чеснот і характеру молоді людини.

Отже, за несприятливих національно-політичних умов була розбудована організаційна структура організації «Пласт» в Галичині, що відповідала загальноскаутським засадам та мала свої особливості. Вона мала доволі струнку управлінську вертикаль «законодавчих» та виконавчих органів влади, що у своїй діяльності поєднували засади централізму та колегіальності ухвалення рішень. «Пласт» функціонував за єдиною організаційною схемою. Організаційної довершеності надавав йому віковий поділ на улади, що забезпечував процес внутрішнього самовідтворення, коли виховані в організації люди забезпечувала опіку і вишкіл молодшої генерації пластунів. Такий структурно-організаційний «каркас» став основою реалізації унікальної пластової моделі всебічного виховання особистості та формування ідейних і моральних рис і фізичних якостей патріота-громадянина.

Література

1. Беч Л. Пластуни в українській визвольній війні (у двадцятипятиліття основання перших пластових відділів) / Л.Беч // Вогні. 1937. - Ч. 7. - С. 129-130.
2. Державний архів Івано-Франківської області. - Ф. 2 сч. - Оп. 1. - Спр. 319. - 323 арк.
3. Левицький С. Український Пластовий Уряд в роках 1911-1945 в спогадах автора. (Причинки до історії Пласту) / Северин Левицький. - Мюнхен: Молоде Життя, 1967. - 131 с.
4. I Верховний Пластовий З'їзд у Львові // Молоде життя. - 1924. - Ч. 4. - С. 2-3.
5. Савчук Б. Український Пласт. 1911-1939 / Борис Савчук. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. - 264 с.
6. «Село-Пласт» // Молоде Життя. - 1928. - Ч.1-2. - С. 5.
7. Тисовський О. Життя в Пласті: Основи пластового знання / Олександр Тисовський. - Львів: Накладом Верховної Пластової Ради, 1921. - 158 с.
8. Центральний державний історичний архів (далі ЦДА) України м. Львів. - Ф. 319. - Оп. 1. - Спр. 2. - 54 арк.
9. ЦДА. - Ф. 319. - Оп. 1. - Спр. 7. - 33 арк.
10. ЦДА. - Ф. 319. - Оп. 1. - Спр. 8. - 40 арк.
11. ЦДА. - Ф. 319. - Оп. 1. - Спр. 9. - 64 арк.
12. ЦДА. - Ф. 319. - Оп. 1. - Спр. 21. - 20 арк.
13. ЦДА. - Ф. 319. - Оп. 1. - Спр. 22. - 4 арк.
14. ЦДА. - Ф. 319. - Оп. 1. - Спр. 92. - 3 арк.
15. ЦДА. - Ф. 321. - Оп. 1. - Спр. 5. - 19 арк.